

**“AZ RBAYCANDA K TABXANALARIN
KOMPYUTERL D R LM S N N
TAR X V MÜAS R PROBLEML R ”**

N.N. SMAYILOVA
Bakı Dövl t Universiteti
n.musaeva@rambler.ru

Açar sözl r: Az rbaycanda kitabxanaların kompyuterl dirilm sinin tarixi, Bakı Dövl t Universitetinin Elmi Kitabxanası, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, AMEA-nun M rk zi Elmi Kitabxanası, Prezident Kitabxanası

M qal d Az rbaycanda sosial-siyasi v iqtisadi faktorların kitabxana i inin kompyuterl dirilm sin t siri qeyd edil r k, Bakı Dövl t Universiteti-nin Elmi Kitabxanası, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, AMEA-nun M r-k zi Elmi Kitabxanası v Prezident Kitabxanasının timsalında kitabxana i i-nin kompyuterl dirilm sinin tarixi v müasir probleml ri rh edilmi dir.

Az rbaycan kitabxanalarının qar ısında, dünyanın qabaqcıl ölk l rind oldu u kimi, müasir elektron kitabxana xidm tini yaratmaq, kitabxana-informasiya v bibliografik ehtiyatların dünya informasiya sistemin inteqrasiyasına nail olmaq kimi ciddi probleml r durur. Bu probleml rin h lli ilk növb d Az r-baycan tarixi, m d niyy ti, elmi, t hsili, inc s n ti, maddi v m n vi d y rl ri haqqında informasiya yayma a, torpaqlarının i alına v b dnam dü m nl rinin dezinformasiyasına m ruz qalmı Az rbaycan h çiq tl rinin dünya ictimaiyy tin çatdırılmasına imkan ver c kdir.

Az rbaycanda z ngin d biyyat fonduna malik geni kitabxana b -k sinin olmasına baxmayaraq, kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyaların t tbiqi sah sind mü yy n ç tinlikl r olmu dur. Düzdür, öt n srin ortalarında - y ni 1960-cı ill rd Az rbaycanda kitabxana prosesl rinin avtomatla dırılmasına ba lanılmı , y ni Az rbaycan SSR EA-nın fundamental elmi kitabxanasında v Respublika Elmi Texniki Kitabxanasında informasiyanın seçilib yayılmı sistemi i l nmi dir. 1970-ci ill rd n is Respublika Elmi Texniki kitabxanasında Regional Avtomatla dırılmı Kitabxana- nformasiya Sistemi (RAB S) i l nmi dir. S n dl rin informasiya bankı v «kitabxana xidm ti» altsistemi s naye istismarında olmu , «avtomatla dırılmı komplektl -dirm », « d biyyatın i l nm si», «bibliografik informasiya» v s. bu kimi alt-sisteml r t crübi istismarda olmu dur. Lakin 1990-cı ill rd respublikadakı v ziyı t l laq dar olaraq bu avtomatla mı sisteml rin f aliyy ti, mövcudlu- u dayanmı dı.

Azərbaycan kitabxanalarında yeni texnologiyaların tətbiqi, daha doğrusu, kitabxanaların kompyuterləşdirilməsi ölkəmiz müstəqilliyini bərpə etdikdən və kitabxana işini beynəlxalq standartlara uyğun qurmaq zəruriyyəti meydana gəldikdən sonra diqqət verilməyə başlanmışdır. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə siyasi və iqtisadi vəziyyət çox çətin idi. Məhdud niyyətin digər sahələrə kimi, kitabxanalar da lazımı vəsaitlərlə təmin edilmir, oxucuların sayı azalır, fondlar cari dəbiyyatla təmin edilmirdi. Bu vəziyyət kitabxanalarda, xüsusilə yeni kitabxana-informasiya texnologiyası sahəsində özünü göstərirdi. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra 5-6 illərində kitabxana fəaliyyətini yeni rəqlə qaydaya salan heç bir rəsmi və metodiki sənədlər qəbul edilməmişdi. Respublika Kitab Palatasının fəaliyyəti dayanmışdı. Respublikada buraxılan nəşrlərin dövlət bibliografik uçotu M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya həvalə edilmişdi. Həmçinin bu dövrdə nəşriyyatlar məcburi nüsxələrə qeyri-müətləz və lazımı qaydada təqdim etməmişdi. Buna görə də respublikada kitab və jurnal salnamələrə buraxılmırdı.

1995-ci ildən başlayaraq ayrı-ayrı məliyyatları yerinə yetirmək məqsədilə kompyuterləşdirilməyə istifadə edilmiş və başlandı. İlk vaxtlar kompyuterləşdirilmiş kitabxanalarda kargüzərlik, qismən də məliyyətlərin hesablanmasını avtomatlaşdırmaq məqsədilə istifadə olunurdusa, 90-cı illərin axırlarından kitabxanaların internet kompyuter informasiya bazasına qoşulması oxucuların informasiya tələbatının elektron formada ödənilməsinə, kitabxanalararası əlaqələrin qurulmasına, dəbiyyat sifarişlərinin avtomatlaşdırılmasına, daha doğrusu, kitabxana işi kollektiv mərkəzlərdən onun kompyuterləşdirilməsinə kompleks həyata keçirilməsinə, özündə kitabxana işinin bütün sahələrini əhatə edən avtomatlaşdırılmış sistemlərin yaradılmasına və ya alınmasına böyük ehtiyac yaranmışdı.

Bu dövrdə kitabxanalar yaranan bu çətin vəziyyətdən çıxış yolları, əlverişli xüsusən də məliyyətlərin bərpası axtarmaq məcburiyyətində qaldılar. Belə bir rəqlətdə bir çox iri kitabxanalar müxtəlif beynəlxalq fondlardan, xeyriyyəçi təşkilatlardan qrantlar almağa başladılar ki, bu da kitabxanaların müəyyən dərəcədə iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına səbəb oldu.

1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq respublika kitabxanalarına ABŞ Beynəlxalq Nəqliyyat Agentliyi (USAID), Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici neft kompaniyaları, bir çox humanitar və qeyri-hökumət təşkilatları məliyyətlə yardım göstərməyə başladılar. Bu dövrdə kitabxanaların dövlət tərəfindən də məliyyətlə vəsaitlə təmin edilməsi tədrisçilərin genişlənməsinə gətirib çıxardı.

1998-ci ilin dekabr ayının 22-də Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən «Kitabxana işi haqqında» qanun qəbul edildi. Bu qanun kitabxanaların statusunun rəsmi şəkildə bərpə edilməsinə imkan verdi, onların

f aliyy ti üçün hüquqi baza yaratdı, kitabxanaların demokratikl dirilm sini gücl ndirdi v respublika kitabxanalarının dünya kitabxanaları il müst qil qar ılıqlı laq l rinin geni l nm sin imkan yaratdı.

Artıq kitabxana quruculu u sah sind h yata keçiril n bu kimi t dbir- l r 1990-cı ill rin sonu - 2000-ci ill rin v v lind n Az rbaycan kitabxanala- rında yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının t tbiqini z ruri etdi v bir çox iri kitabxanalar bu sah d ilk addımlarını atdı.

M s l n, *Bakı Dövl t Universitetinin Elmi Kitabxanası* respublikamı- zın kitabxanaları iç risind kompyuterl m prosesini h yata keçirm y çalı- an ilk kitabxanalardan biri olmu dur. Bu mühüm i d “Kitabxanaların kom- pyuterl dirilm si” elmi-t dqiqaat laboratoriyasının çox böyük rolu olmu dur. Bel ki, 1990-cı ill rin sonlarında BMT yanında Beyn l xalq nformasiyala - dırma Akademiyasının akademiki, m kdar elm xadimi v m kdar m d - niyy t i çisi, BDU-nun Kitabxana ünashq kafedrasının müdiri, tarix elml ri doktoru, professor Abuz r X l fov BDU-nun f aliyy tind kitabxana i inin informasiya c miyy tinin t l bl rin uy un kompyuterl dirilm sini zamanın n aktual m s l l rind n biri hesab ed r k, BDU-nun Elmi Kitabxanasının kompyuterl dirilm si üçün “Kitabxanaların kompyuterl dirilm si” elmi-t d- qiqaat laboratoriyasının yaradılması t bbüsü il çıxı etmi di. Bu dövrd BDU-da t dris prosesinin informasiyala dırılması v onun keyfiyy tinin yük- s ldilm si sah sind böyük islahatlar h yata keçir n rektor, m kdar elm xa- dimi, akademik Abel M h rr mov BDU-nun Elmi Kitabxanasının f aliyy tini modernl dirm k m qs dil professor A.A.X l fovun t bbüsünü b - y nmi di. Bel likl , 1 mart 1999-cu ild BDU-nun Elmi urası Kitabxana ü- nashq kafedrasının n zdind «Kitabxanaların kompyuterl dirilm si» elmi- t dqiqaat laboratoriyasının yaranması haqqında q rar q bul edilm v Respub- lika T hsil Nazirliyinin 1999-cu il 171 saylı mrin müvafiq olaraq bu labora- toriya professor A.A.X l fovun r hb rliyi il 2000-ci ild f aliyy t ba lamı - dı. Akademik A.M.M h rr mov laboratoriyanın kitabxananın yanında f aliyy - y t göst rm sini v kitabxana i inin kompyuterl dirilm sini h yata keçirm - sini m sl h t bilmi di. Rektorun uzaqgör nlikl istiqam tl ndirilm bu m s - l h ti laboratoriyanın sonrakı f aliyy tin v kitabxana i in mühüm t sir gös- t rmi di. Bu laboratoriyanın yaradılması ölk d kitabxana i inin kompyuter- l dirilm si prosesin güclü t kan vermi , müasir informasiya-kommunikasi- ya texnologiyalarının kitabxana i in t tbiqi bundan sonra ölk miqyasında daha geni yayılma a ba lamı dı.

Laboratoriyada Az rbaycanda ilk d f olaraq vahid virtual elektron kitabxana b k sinin yaradılmasının elmi sasları hazırlanmı dı v BDU-nun elmi kitabxanasının bazasında onun m rh l -m rh l h yata keçirilm sin ba lanmı dı. T dqiqaatların ilkin n tic si olaraq laboratoriyanın proqramçı

m kda ı t r find n «Kitabxana-1.0» Avtomatla dırılmı Kitabxana nforma-siya Sistemi (AK S) yaradılmı dır. Daha sonra «Kitabxana-1.0» AK S-nin t kmill dirilmı «Kitabxana-2.0» versiyası yaradılmı dır. Bu AK S-l r 20 min yaxın biblioqrafik yazı sasında Az rbaycan dilind kitabların informa-siya bazasına malik olub, 13 axtarı göst ricisi v onların kombinasiyasına gö-r informasiya axtarı nı h yata keçirirdi. Sistem qeyri-m hdud sayda istifad -çisi olan ixtiyari tip lokal kompüter b k l rind i l y bilirdi. Sistemd sas kitabxana prosesl ri, o cüml d n sisteml m , kataloqla ma, abonent xidm ti-nin avtomatla dırılmı i çi yerl ri n z rd tutulmu dur. Sistem qeyri-m hdud sayda veril nl r bazası yaratmaq v istifad etm k qabiliyy tin malik idi. Sistem oxucu sor usunun tez formala ması üçün müxt lif rubrikaların avto-matik yaradılmasını t min edirdi. Sistem sad , rahat, qrafiki istifad çi inter-feysin malik olub, s hvsiz informasiyasının daxil olmasını t min ed n xid-m t vasit l rin malik idi. H mçinin "açıq" texnologiya sasında yaradılmı -sistem konkret kitabxana üçün asan adaptasiya oluna bil r.

Bu AK S-l r Az rbaycanda virtual vahid kitabxana informasiya siste-minin yaradılması sah sind atılan ilk addım oldu undan v 90-cı ill rd qüv-v d olan QOST 7.1-84 standartı sasında hazırlanan biblioqrafik m lumat bazasına saslandı ndan, kitabxanaların müasir probleml rini, o cüml d n beyn lخالq biblioqrafik m lumat mübadil sini t min etmirdi. Buna gör d 2003-cü ild n etibar n BDU-nun elektron kataloqunun yaradılmasında keçmi MDB-nin bir sıra qabaqcıl kitabxanalarında uzun müdd t t tbiq olunan «MARC-Sql-1,5», daha sonra is «RB S-64» proqramını t tbiq etm y ba-ladılar.

2000-ci ild laboratoriyanın m kda ları t r find n beyn lخالq biblioqrafik m lumat mübadil sini h yata keçirm y köm k ed n UN MARC formatının t hlili, öyr nilm si, ondan istifad qaydaları v Az rbaycanın elmi kitabxanalarında t tbiqi istiqam tind ciddi i aparılmı dır. Laboratoriyanın i çil ri t r find n UNIMARC formatı Az rbaycan dilin t rcüm edilmı v onun t tbiqin köm k etm k m qs dil t svir nümun l ri hazırlanmı dır.

Laboratoriya yarandı ı vaxtdan Elmi Kitabxananın elektron katalo-qunun yaradılması üz rind i l r aparmı v bütün bunlar müsbt n tic l n-mi dir. Hal-hazırda elektron kataloqun m lumat bazasının yaradılmasında la-boratoriyanın m kda ları il b rab r, kitabxananın i çil ri d m ul olurlar. Artıq Elmi Kitabxananın «Nadir kitablar fondu»ndan 7100 adda kitab, «Dis-sertasiyalar v avtoreferat» fondundan 3170 adda dissertasiya rus dilind , 580 adda Az rbaycan dilind , «Xarici d biyyat v dövri m tbuat» öb sind is bütün elm sah l ri üzr müxt lif xarici dill rd (ingilis, alman, fransız v Q r-bi Avropa dill rind) 1525 jurnal (son ill rin n rl ri), texniki elm sah l rin aid rus dilind 13 768 jurnal, Az rbaycan dilind 976 jurnal elektron kataloqa

daxil edilmiş və oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Həmçinin laboratoriyanın iştirakçısı rus dilində kitabxananın sistemli kataloqunda kimya elminə aid olan kitabları elektron kataloqa daxil etmişdir. Hazırda biologiyaya aid kitablar elektron kataloqa daxil edilmişdir. Kitabxananın fondunda Azərbaycan dilində olan bütün kitablar, həmçinin nadir xarici dil biyyat və dövri mətbuat fondu bütünlüklə elektron kataloqa daxil edilmişdir. Azərbaycan dilli dövri mətbuat fondu və rus dilində tibbi və texniki dil biyyat fondunun bibliografik məlumat, informasiya-sorğu bazası yaradılaraq elektron kataloqa daxil edilmişdir.

BDU Elmi Kitabxanasının elektron kataloqunun iki versiyası mövcuddur: Azərbaycan və rus versiyaları. Elektron kataloqun Azərbaycan versiyasında olan informasiya axtarımına baza üzərində hesabat keçirmək mümkündür: 1) Yeni Kitablar (burada 2000-ci ildən bu günədək kitabxanaya daxil olan Azərbaycan dilində nəşr edilmişdir); 2) Kitablar (1921-2002); 3) Jurnallar; 4) Dissertasiyalar; 5) Məqalələr.

Elektron kataloqun rus versiyasında məlumat bazalarının sayı digərinə nisbətən daha çoxdur. Burada 8 baza mövcuddur: 1) Kimyaya dair kitablar (11037 adda); 2) Yeni kitablar (sayı tez-tez dəyişir); 3) Nadir kitablar (15 920 adda); 4) Dissertasiyalar (3 290 adda); 5) Humanitar elmlər dair jurnallar (12 361 nüsxə); 6) Texniki elmlər dair kitablar (15 930 adda); 7) Xarici jurnallar (1 942 nüsxə); 8) Məqalələr (22 131 adda).

Elektron kataloqda UOT-a, müəllif, sərəfə, nəşriyyata, nəşrin, nəşrin, predmet təsnifatına, topluya, açar sözlər və s. ünvanlı görümlər kompleks axtarım aparmaq mümkündür. Elektron kataloq vasitəsilə oxuculara əldə edilən elektron nəşrdə istifadə edilənlər: dərslər (Azərbaycan və rus dillərində), siyasi dil biyyat, ensiklopediyalar, lüğətlər, bədii dil biyyat, milli folklor, poeziya, nəşriyyat və s.

Laboratoriyada həmçinin bəzi dərslər və dərslər veb-saytlarının elektron variantı hazırlanaraq onların elektron informasiya fondu yaradılması və kitabxananın serverində yerləşdirilərək internet bələdiyyə istifadəsinə verilmişdir.

Informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işində tətbiqi nəticəsində kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması istiqamətində gələcək addımlar atan kitabxanalardan biri də **M.F.Axundov adına Milli Kitabxanadır**. Milli Kitabxana Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşri, xarici ölkələrdə Azərbaycan dilində nəşr olunmuş çap məhsullarını və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya həmiyyətli nəşri, o cümlədən xarici dillərdə çap olunmuş məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəmiz və elm mənbəyimizdir.

Milli Kitabxanada avtomatlaşdırma işinin 1990-cı illərin sonlarında Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu (və ya Soros Fondu) və Avrasiya Fondu kimi beynəlxalq təşkilatların kitabxanaçılar üçün elan etdiyi xüsusi layihələrə iştirak edərək dəfələrlə qrantlaşdırılması yolu ilə başlanılmışdır. Alınan qrantlar hesabına elektron resursların yaradılması üçün zəruri yaranmış və modernləşdirilmiş kitabxana quruculuğunun əsasını qoyulmuşdur. Hələ 1998-ci ildə Milli Kitabxana ABŞ-ın USAID təşkilatının vəsaiti hesabına Avrasiya Fondundan qrant udaraq, qlobal informasiya bəlkəsinə qoşulmuşdur. Respublikamızda kitabxanada ilk internet zalı, 2000-ci ildə işə yandırılmış ictimai təşkilatların qrant vəsaiti hesabına Tədris Mərkəzi məhz M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada yaradılmışdır. Bu mərkəzdə ilk dəfə olaraq respublikamızın kitabxana işçiləri üçün kompyuter təlimi və internetdə axtarış aparmaq vərdetlərinin aşılanması üzrə təlimlər təşkil olunmuşdur.

2002-ci ildə Avrasiya Fondu tərəfindən elan olunmuş qrant əsasında Milli Kitabxana "Mənlə oxunan elektron kataloq" adlı layihə təqdim edərək qalib gəlmişdir. Həmin ildə N.M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərinin təbiiq istiqamətində ilk addımlar atılmışdır. ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyi, Soros və Avrasiya fondlarının maliyyə dəstəyi ilə ABŞ-ın Virciniya Təxniki Universitetinin 1981-ci ildə məxsusi olaraq kitabxanalar üçün işləyib hazırladığı və dünyanın 100-dən çox kitabxanasında təbiiq edilən VRTUA-VTLS (Virginia Technical Library System) proqramı seçilərək alınmışdır. Bu layihənin kompyuter avadanlıqları və texnoloji təminatı Soros Fondu tərəfindən, proqram təminatı isə Avrasiya Fondu tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bütün hazırlıqları ilə bəla çatdırılaraq 2003-cü ilin yanvarından elektron kataloqun tərtibinə start verilmiş və elektron kataloq beynəlxalq mənlə oxunan MARC-21 formatında işlənilmişdir.

2004-cü ilin martından Milli Kitabxanada digər kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması işlərinə start verilmişdir. Bu gün Milli Kitabxana VRTUA proqramının 9 moduldan ibarət tam komplektin malikidir və hazırda kitab fondunun komplektləşdirilməsi, kitabların işlənilməsi və sistemləndirilməsi, diyar ünsiyyət və milli bibliografiyaların tərtibi, kataloq kartoçkalarının çapı, dövri mətbuatın analitik bazasının yaradılması, qramplastinkaların və sənədlərinin elektron bazasının yaradılması işləri avtomatlaşdırılmış formada həyata keçirilir.

2006-cı ilin mayında kitabxananın veb-saytının və elektron kataloqunun təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Respublikamızda ilk kitabxana saytı və elektron kataloqun təqdimatı beynəlxalq ekspertlərin, respublika kitabxana ictimaiyyətinin və mətbuat nümayəndələrinin iştirakı ilə baş tutmuşdur. 2006-cı ilin mayından Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə bir sıra beynəlxalq məlumat bazalarında - dünyanın ən iri kitabxanaları olan ABŞ-ın Konqres

Kitabxanasının və Rusiyanın Milli Dövlət Kitabxanasının, 2010-cu ildən isə Türkiyə Milli Kitabxanasının elektron məlumat bazalarında birbaşa axtarı aparmaq imkanı tədricən edilmişdir.

Informasiya cəmiyyəti quruculuğu dövrünün tələblərinə müvafiq olaraq 2006-cı ildən etibarən Milli Kitabxananın strukturu yenidən işlənmiş və yeni tələblərə uyğun müvafiq struktur öbləri və bölmələri - "Elektron informasiya xidməti", "Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları", "Elektron resurslarının yaradılması", "Kitabxana siyasəti və metodik rəhbərlik", "Analitik elektron məlumat bazasının yaradılması", "Elektron dissertasiya fondunun tərkibi və ondan istifadə" və s. yaradılmışdır. İlk növbədə kitabxananın elektron resurslarının yaradılmasına olan böyük ehtiyac nəzərə alınaraq yeni strukturda Milli Kitabxananın qiymətli fondlarının elektron daşıyıcılara köçürülməsi kimi mühüm bir proses başlanıcağı verilmişdir. Elektron məlumat bazasına dəbiyyət 3 istiqamətdə daxil edilir: kitabxanaya daxil edilən yeni dəbiyyət; arxiv öbləsinə toplanmış və eks-xronoloji ardıcılıqla seçilən dəbiyyət; kitab veriliş məntəqəsində oxucular tərəfindən qaytarılan və daha çox tələb olunan dəbiyyət.

Məlumatlar bazası yaradıldıqda yeni bibliografik nəşrlərdən istifadə olunur ki, bu da təsvirin tam dolaşdırılmasına imkan verir. Bibliografik yazılar AACR 2-yə əsaslanan "Bibliografik təsvirin tərtibi qaydası"na uyğun tərtib olunur. Dəbiyyətin kompleksləşdirilməsi və kitabxana qaydası işlənilməsi, kataloq kartoçkalarının çap olunması prosesləri də kompüter avadanlıqları vasitəsilə həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Bu gün Milli Kitabxanada hər gün kitabxanaya daxil olan dövrə mətbuatın - 100 adda nə çox oxunan qəzetin və 50 adda jurnalın analitik elektron məlumat bazası yaradılmışdır. Yeni dövrə mətbuat orqanlarında dərc olunan materialların tam təhlil məlumat bazası yaradılaraq oxucular üçün mövzu və predmet üzrə axtarıma imkan yaradılmışdır. Milli Kitabxana 2006-cı il tarixindən etibarən bütün idarə və sistemlərin kitabxanalarına virtual rejimdə metodik xidmət göstərir, yeni ölkənin istənilən nöqtəsində hər bir kitabxana işçisi müxtəlif soruşlarını sayt vasitəsilə Milli Kitabxanaya ünvanlayır və gündüzündə bu soruşları Milli Kitabxananın məkdəmləri tərəfindən cavablandırılır.

Milli Kitabxananın oxucularına virtual kitab sifariş verməyə imkan yaradılmışdır. Yeni internet çıxışı olan hər bir oxucu ya ayı və yaxud iş yerində kitabxananın saytındakı "Virtual xidmət" bölməsinə daxil olaraq istənilən kitabı sifariş edə bilər və dərhal ona həmin kitabın kitabxanada olub-olmaması barədə məlumat verilir. Gərək oxucunun istədiyi kitab kitabxanada yoxdursa, ləvaxət itkisinə ehtiyac qalmır. Azərbaycan Milli Kitabxanasının əsası 2002-ci ildə qoyulmuş Elektron Kitabxanası 2006-cı ilin fevral ayından aktiv fəaliyyətə başlamışdır. Elektron kitabxana müəllif hüquqlarını qoruyub

saxlamaqla, milli d biyyat nümun l rini elektron da ıyıcılarına köçürm kl yaradılır. Eyni zamanda elektron kitabxanaya mü llifin öz arzusu il onun t qdim etdiyi s rin elektron versiyası da daxil edilir. İlk olaraq elektron kitabxanaya “Qutenberq” layih si ç rçiv sind i l nmi klassik yazıçılarının s rl ri daxil edilmi dir. Hal-hazırda klassik rimizin s rl ri il yana ı, müasir yazıçılarımızın, aliml rimizin kitabları da kitabxananın saytında yerl diril r k Az rbaycan v dünya oxucularının diqq tin çatdırılmaqdadır.

AMEA-nun M rk zi Elmi Kitabxanasında (MEK) prosesl rin kompyuterl dirilm sin 2002-ci ild «Kitabxana prosesl rinin avtomatla dırılması» öb sinin f aliyy t ba laması il start verilmi dir. Kitabxana i inin bütün f aliyy t sah l rinin bütövlükd avtomatla dırılması v kompyuterl dirilm -sini qar ısına m qs d qoyan bu öb qısa zaman k siyind ölk mizd v xarici ölk l rd kitabxana i inin kompyuterl dirilm sind ba ver n prosesl ri öyr nm kl , dünya t crüb sind n istifad sasında öz i ini yerli railt uy un qurma a müv ff q olmu dur. İlk vv l öb kitabxana-informasiya i i sah -sind avtomatla dırılmı kitabxana-informasiya sisteminin yaradılmasını h -yata keçirmi , öb nin bir qrup kitabxanaçı-proqramçı m kda ı Rusiyanın “Biblioteka - 5.0” avtomatla dırılmı kitabxana informasiya sistemi sasında yeni “Kitabxana - 1.0” sistemi yaratmı dı. Proqram vasit sil faktiki olaraq kitabxanada ged n bütün prosesl ri avtomatla dırmaq mümkün idi. Proqram özünd “Kataloqla dırıcı”, “Komplektl dirici”, “Kitab verili i”, “Oxucu” avtomatla dırılmı i çi yerl rini birl dirirdi. Proqramın “Veb Kitabxana 1.0” versiyası da hazırlanmı dır ki, bu da kitabxananın saytında elektron kataloqu t qdim etm y imkan yaradırdı. Proqram UN MARC standartı sasında qurulmu , yeni d yi iklikl r imkan ver n interfeysl birlikd hazırlanmı dır. İkinci yoxama zamanı proqram normal il s d , sonralar onun kitabxanalararası abonement üçün vacib olan integrasiyalılı ının çatı maması problemi üz çıxdı. Bu is o dem k idi ki, proqramla yalnız kitabxanaya g l n oxuculara xidm t etm k olardı. Bütün bu prosesl r 2003-2004-cü ill ri hat edirdi. Sistemind olan çatı mazlıqları n z r alaraq 2005-ci ild n MEK-in r hb rliyi i prosesl rinin avtomatla dırılmasını Rusiya istehsalı olan “RB S-64” avtomatla dırılmı kitabxana-informasiya sistemi vasit sil realla dırır.

Kitabxananın elektron kataloqunun yaradılması n n vi kartoçka kataloqunun ma nla oxunan formaya keçirilm si sasında h yata keçirilir. “Az rbaycan dilind elmi d biyyatın elektron kataloqlarının yaradılması” i i üzr Az rbaycan dilind cari d biyyatın bibliografik t sviri v elektron kataloqa daxil edilm si m rh l si ba lanmı dır ki, bunun n tic sind d elektron kataloqa 5400 adda yeni kitabın bibliografik yazısı daxil edilmi dir. MEK-in elektron kataloquna h l lik yalnız cari v qism n retrospektiv d biyyat daxil edilir. Kitabl ar bir qayda olaraq yazıldıqları dild elektron kataloqda öz ksini

tapır. Daha d qiqi, MEK-in elektron kataloqundakı t svirl r 7 - Az rbaycan, rus, ingilis, fransız, fars, r b v türk dill rind dir. Proqram t minatı UTF-8 kodla masını d st kl diyi üçün burada fars v r b rifl ri il b rab r, heroqlifl r, Çin v yapon dill rind d t svirl r mümkündür. Elektron kataloqa daxil edil n t svird mü llif, s rlöv h , mü llif i ar si, n r ili, s hif , illüstrasiya, h cm, cild v s. m lumatlar ks olunur. Daxil olan h r bir d biyyat “Kataloqla dırıcı” A Y-nin bloklarındaki bazalar uy un bölünür.

“Az rbaycanda neft” elektron göst ricisinin m lumat bazası yaradılmı -dır v orada Az rbaycanda neft s navesinin tarixini, müasir v ziyi tını v perspektivl rini hat ed n müxt lif dill rd 1500 adda s n din elektron kataloqu yaradılmı dır. Bunlardan 120-nin is tam m tni hazırlanaraq elektron kitabxanaya daxil edilmı dir. H mçinin “Az rbaycan Milli Elml r Akademiya-sının aliml ri. Humanitar v ictimai elml r” adlı elektron bibliografik göst ric i Az rbaycan, rus v ingilis dill rind hazırlanmı dır.

2003-cü ild n f aliyy t ba layan *Az rbaycan Respublikası Prezidenti-nin l r dar si Kitabxanası* da RB S-64 AK S-nin köm yi il elektron kataloqun yaradılmasına ba lanılmı v oxuculara m saf d n xidm t texnologiyası t tbiq edilmı dir. Bu sistem vasit sil analitik t hlil, elmi-t dqiqat, ictimai-siyasi f aliyy t l m ul olan oxucu qruplarına köm k etm k m qs dil 12 adda daim yenil n tamm tnlı elektron n r, 7 adda cari elektron bibliografik n r hazırlanmı dır. Kitabxanada yaradılmı elektron toplular arasında nisb t n aktual h miyy t k sb ed n “Odlar yurdu Az rbaycan” adlı tamm tnlı ölk ünashlıq elektron n rl r toplusunda ölk mizin tarixin , m d niyy tin , iqtisadiyyatına v xarici siyas tin dair z ngin materiallar toplanmı -dır.

nformasiya tutumu baxımından z ngin m nb l rd n biri d Az rbaycan Respublikasının Prezidenti c nab lham liyevin 2003-cü ilin oktyabr ayından ba layaraq etdiyi bütün nitql rin, çıxı ların v müsahib l rinin tamm tnlı elektron n ridir. Elektron bibliografik göst ricil rd n is “Az rbaycan Respublikası Prezidentinin günd lik f aliyy tinin xronikası” (rüblük), “Az rbaycan Respublikası Qanunları” (rüblük), “Yeni kitablar” (rüblük) adlı elektron n rl ri göst rm k olar.

Hal-hazırda Prezident Kitabxanasında RB S-64 AK S-nin 5 A Y-i («Komplektl dirici», «Kataloqla dırıcı», «Oxucu», «Kitab verili i», «nzibatçı») t tbiq edilir. Kitabxanaya daxil olan h r bir çap m hsulu elektron kataloqa daxil edilir. Kitabxanada sistemin veb modulu da t tbiq edilir ki, bu da kitabxananın elektron kataloquna uzaq m saf d n daxil olmaq üçün proqram xidm tidir. Kitabxananın elektron kataloqunda axtarı aparmaq üçün axtarı n 3 növü vardır: standart, tam v geni l ndirilmı .

Standart axtarı növündə açar söz, müllif və ya s rlovh üzrə axtarı aparmaq olar. Tam axtarı növündə açar söz, müllif, s rlovh, n r növü, n r ili, n riyyat üzrə axtarı aparmaq olar. Geni lndirilmə axtarı növündə açar söz, müllif, s rlovh, n r növü, n r ili, n riyyat, ISBN və s. üzrə axtarı aparmaq olar. Elektron kataloqun «Avtorizasiya» sahəsində kitabxanada qeydiyyatdan keçmiş oxucu öz soyadını, adını və parolunu daxil etməklə formulyarlarını yoxlaya və istədiyi sənədi sifariş edə bilər.

Yuxarıda deyilənlərdən görünür ki, Azərbaycanın respublika səviyyəli bibliotek kitabxanalarında avtomatlaşdırma sahəsində xeyli nəticələr əldə edilmişdir. Respublikanın adları çəkilmiş yəni bir çox iri kitabxanalarında və mərkəzlərdə edilmiş kitabxana sistemlərində internet xidməti bölmələri yaradılaraq bu işə başlanılsa da, bəzi məsələlərin həlli problemi olaraq qalır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin müasir problemlərini aşağıdakı kimi seçə bilərik:

1. İnternet texnoloji proseslərinin - kataloqlaşdırma, kompleksləşdirmə, abonent və s. kompüterləşdirilməsi üçün kadrlar və texniki təminat istiqamətində;
2. Milli mədəni oxunan formatların yaradılması istiqamətində;
3. Elektron kataloqun yaradılması istiqamətində;
4. Elektron sənəd mübadiləsi xidmətinin təşkil edilməsi istiqamətində;
5. Elektron kitabxanaların yaradılması istiqamətində;
6. korporativ kitabxana-informasiya mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində olan problemlər;
7. Vahid kitabxana informasiya sistemində informasiya təhlükəsizliyinin təminatı (icazsiz istifadə, virusa qarşı mübarizə və s.) istiqamətində;
8. Bir sıra lingvistik, tezaurus, rubrikalama, lifba kodlaşdırması və s. istiqamətdə olan problemlər və s.

D BİYYAT

1.X I fəv A.A., Qurbanov A. .: Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslər, Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007. - 200 s.

2.X I fəv A.A., Hüseynova A.S.: Elektron kataloqun həmişəyi və təkili prinsipləri//Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası). – 2004. - 4. -s. 288-290

3.X I fəv A.A., Mehdiyeva N.D.: BDU-nun Elmi Kitabxanasının elektron kataloqu // Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2007. - 3. -s. 198-201

4.Rüstəmov M., Mustafayeva N. Respublika kitabxanalarında əsas proseslərin avtomatlaşdırılması // Kitabxana ünsəliq və bibliografya. - 2007. - 2. - s. 15-27

5. Rüstmov İ., Mustafayeva N. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri və bibliotekası. - B., 2007. s.124-135
6. Rüstmov İ., Baxliyev Z. Elektron kitabxanaların formalaşdırılmasının bəzi məsələləri // Kitabxana ünvanı və bibliografiya. - 2002. - 2. - s.39-49
7. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının veb-saytı: www.csl.az.jom.
8. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının veb-saytı: www.anl.az
9. BDU-nun Elmi Kitabxanasının veb-saytı: www.bsu.edu.az
10. Prezident Kitabxanasının veb-saytı: www.preslib.az

HISTORY AND MODERN PROBLEMS OF COMPUTERIZATION OF LIBRARIES IN AZERBAIJAN

ISMAILOVA N.N.

SUMMARY

Keywords: the history of the computerization of libraries in Azerbaijan, M.F.Akhundov National Library, ANAS Central Scientific Library, President's Library, Baku State University's Scientific Library.

The influence of socio-political and economic factors on the computerization of libraries in Azerbaijan was underlined, the history and modern problems of the computerization of librarian work was researched in the example of M.F. Akhundov National Library, ANAS Central scientific Library, President's Library and Baku State University's Scientific Library in the article.